پەیمانگەی مێدیتریانە بۆ توێژینەوەی هەرێمایەتی MIRS

www.mirs.co

کورد و دیپلۆماسییەتی بومەلەرزە: کاریگەری دیپلۆماسییەتی کارەسات لەسەر پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان

حەسەن مستەفا

مامۆستا لە زانکۆی سۆران- فاکەڵتیی یاسا و زانستە سیاسییەکان. هاوەڵی پێشکەوتوو لە پەیمانگەی میدیتریانە بۆ توێژینەوەی هەرێمایەتی

معهد ميدتريانة للدراسات الاقليمية

Mediterranean Institute for Regional Studies

www.mirs.co

پەیمانگەی مێدیتریانە بۆ توێژینەوەی هەرێمایەتی- MIRS دامەزراوەیەکی نا حکومی ئاکادیمی یە، گرنگی ئەدات بە توێژینەوە لە بواری سیاسەتە گشتییەکان، هاوکات خۆی بە لایەنێکی گرنگی کارکردن ئەزانێت بۆ لێکۆڵینەوە لە بارەی ئاسایشی وزە، بیناکردنی ژێرخانی ئابوری و سیاسی و کێشە ناوچەییەکان. لەم چوارچێوەیەدا، هەڵسەنگاندن و ڕاوێژکاری ئەنجام ئەدات. هەروەها خوازیارە لە ئاستی جیاوازدا بەشداری زانستی بکات لەو گفتوگۆیانە سەبارەت بە ئێستاو ئایندەی سەرچاوەکانی وزە، ئاسایش و سەقامگیری هەرێمایەتی، بونیادنانی ئاشتی و ئاسایشی مرۆیی لە ئارادایە، هەروەکو بوارەکانی کارکردن بە سێ زمانی کوردیی و عەرەبی و ئینگلیزیی لە وێبسایتی فەرمی ئینستیوت (www.mirs.co) دا ئاماژە پێدراوە.

کورد و دیپلۆماسییەتی بومەلەرزە

کاریگەری دیپلۆماسییەتی کارەسات لەسەر پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان

حەسەن مستەفا/ مامۆستا لە زانکۆی سۆران- فاکەڵتیی یاسا و زانستە سیاسییەکان. هاوەڵی پێشکەوتوو لە پەیمانگەی میدیتریانە بۆ توێژینەوەی هەرێمایەتی.
hassan.mustafa@soran.edu.iq

پوختەیەک

زۆرێک لە بیرمەند و توێژەران، جیهانی ئەمرۆ بە جیهانی گەشەی پۆپۆلیزم و فاشیزم، دۆڕانی دیموکراسی و پاشەکشێی مافەکانی مرۆڤ، جەنگی فیکری و فیزیکی و ناکۆکی سیاسی نێوان نەتەوەکان ناوزەند دەکەن. دەستدرێژی ڕووسیا بۆ سەر ئۆکرانیا، چەوساندنەوەی نەتەوەکان لەلایەن وڵاتانی زلهێز، چاوپۆشی لە سەرهەڵدانی دەسەڵاتی دیسپۆتیزم و تۆتالیتار لە پێناو بەرژوەندییە سیاسییەکان، شەڕی سنوور و بەرژەوەندییە ئابوورییەکان، نا هاوسەنگی هێز لە نێوان ئەکتەرەکاندا، هەموو ئەمانە لە سیما دیارەکانی دونیای ئەمڕۆن و بوونەتە بەربەست لەبەردەم دیموکراسییەت و پرۆسەی ئاشتی و پەیوەندی سیاسی و دیپلۆماسی لە نێوان وڵاتاندا. لەدۆخێکی وەهاشدا، گریمانەی ئەوە دەکرێت کە تراژیدیا و کارەساتی سروشتی و مرۆیی، هەوڵە دیپلۆماسییەکانی دوای ڕووداوە سروشتییەکان، بەستەڵەکی پەیوەندییە سیاسی و دیپلۆماسییەکانی نێوان نەتەوەکان بتوێنێتەوەو ڕای گشتی جیهانی و هاوخەمی بەکۆمەڵی کۆمەڵگەی نێودەولەتی بەدوای خۆیەوەبێنێت و ڕاسیزم و ڕۆحی تۆتالیتاریزمی کاڵبکاتەوە، بۆیە لەگەڵ ڕوودانی بومەلەرزەی وێرانکاری تورکیا و سوریا، توێژەرانی زانستە سیاسییەکان لە ئاوێنەی پەیوەندییە دەرەکییەکانەوە لەم پرسە دەڕوانن و دەیخەنە ژێر نەشتەری لێکۆڵینەوەو لێوردبوونەوەی زانستیی بە دوای وەڵامی چەند پرسێکدا دەگەڕین کە; ئاخۆ کارەساتە سروشتییەکان کاریگەری لەسەر ململانێ و ناکۆکی سیاسی دەبێت، تا چەند ئەم ڕووداوانە دەبنە فاکتەر بۆ هەڵدانەوە لاپەڕەیەکی نوێی سیاسی و ئاشتی لە پەیوەندییە دەرەکییەکاندا؟ ئایا دیپلۆماسییەتی کارەسات وەک هێزێکی نەرم کاریگەری درێژخایەن یاخود کورتمەودای دەبێت لەسەر پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان؟ ئەزموونی کەیسەکانی دیپلۆماسییەتی کارەسات و زەمینلەزەکان چیمان پێدەڵێن؟. ئەم پەیپەرە لە "پەیمانگەی میدیتریانە بۆ توێژینەوەی هەرێمایەتی" ەوە لەرێگەی کۆمەڵێک سەرچاوەی زانستیی و ئەزموونی دەوڵەتانەوە وەڵامی ئەم پرسیارانە دەداتەوە.

وشە کلیلیەکان: دیپلۆماسیەتی بومەلەرزە، دیپلۆماسییەتی کارەسات، کورد، پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان، سیاسەتی دەرەکی.

تەوەری یەکەم: ناساندنی چەمکی دیپلۆماسییەتی کارەسات

کارەسات (الكارثة أو الكوارث) لەڕووی زمانەوانییەوە، چەمکێکە بۆ گوزارشتکرن لە دەرد و ناخۆشی و مەترسییەکی گەورە. فەرهەنگی ئۆکسفۆردی بەریتانی، کارەسات (Disaster) بەوە دەناسێنێت کە ڕووداوێکی وێرانکاری بەرفراوانە و ئازارێکی گەورە و قووڵی لێدەکەوێتەوە. لەڕووی دەستەواژەوە؛ ئەم چەمکە لە گۆشەنیگای جوداوە ناسێندراوە، بەڵام بە مانا گشتگیرەکەی "ڕووداوێکی لەناکاو و چاوەڕوان نەکراوە کە زۆرجار بەهۆی سروشتەوە ڕوودەدات و هەڕەشە لە ژیانی مرۆڤایەتی و بەرژەوەندیی نیشتمانی وڵات دەکات و هاوسەنگی سروشتیی ئەو بابەتانە تێکدەدات کە دەزگا جۆراوجۆرەکانی دەوڵەت تێیدا بەشدارن". بەگوێرەی پێناسەی ڕێکخراوی پاراستنی مەدەنی نێودەوڵەتی، کارەسات بریتییە لە "ڕووداوێکی گەورە کە لە ئەنجامدا زیانی گیانی و ماڵی زۆری لێدەکەوێتەوە، دەکرێت فاکتەری زیانەکان بەهۆی سروشتەوە بن (کارەساتی سروشتی Natural Disasters) وەک; بوومەلەرزە، ڕەشەبا و زریان، تسۆنامی...هتد."، یاخود ڕوودراوی تەکنیکی وەک (کارەساتی تەکنیکی Technical Disasters) کە لە دەرەنجامی کردەوەو هۆکاری مرۆڤەوە دروست دەبن، جا کارەکە بە ویست و ئیرادەیی بێت یاخود لە دەرەوەی ویست و ئیرادە، کە پێویستی بە یارمەتی و بەهاناوەچوونی نێودەوڵەتی دەبێت.

بە گشتی، جیاوازی دەکرێت لە نێوان ئەو کارەساتە مرۆییانەی کە لە کردەوەی مرۆڤەوە سەرهەڵدەدەن، وەک لەشکرکێشی سەربازی، ئۆپەراسیۆنی تیرۆریستی وەک; ڕفاندنی فڕۆکە و کەشتی، بارمتەگرتن و بۆردومانکردن و پیسبوونی ژینگە، بڵاوبوونەوەی ماددە کیمیاییەکان یان کەرەستەی پیشەسازی. هەروەها داڕمانی بەنداوەکان یانیش پچڕانی کارەبا و تێکچوونی ئاو لە

شارە گەورەکان و ئاگرکەوتنەوەی گەورە بە ئەنقەست یاخود بەهۆی کەمتەرخەمییەوە وەک ڕووداوی فڕۆکە و شەمەندەفەر، نوقمبوونی کەشتییە گەورەکان و... هتد. هەندێکی تریان کارەساتی سروشتین کە هیچ پەیوەندییەکیان بە چالاکییەکانی مرۆڤەوە نییە، وەک: بوومەلەرزە، گڕکان، زریان، لافاو، وشکەساڵی، کەمبوونەوەی سەرچاوە ئاوییەکان و ... هتد. بەم پێودانگەش، کارەساتی سروشتی دابەشدەکرێن بەسەر کارەساتی پەیوەندار بە کەشوهەوا و جیۆلۆجی (وەک بوومەلەرزە، لافاو، زریان) و کارەساتی بایۆلۆجی (وەک پەتاکان و نەخۆشی و زیانە کشتوکاڵییەکان، ئەنفلۆنزای باڵندە و کۆڕۆنا ...هتد) و کارەساتی گەردوونی (وەک کەوتنی نەیزەک، تیشکی گەردوونی)[1].

چەمکی دیپلۆماسی کارەسات Disaster Diplomacy یاخود دیپلۆماسی بومەلەرزە 'Earthquake diplomacy' چەمکی تازەی نێو بواری سیاسەتی نێونەتەوەیی و دیپلۆماسیە، وەک فۆرمێکی نوێی دیپلۆماسییەتی مرۆیی (HD) لە سەرەتای ساڵانی (2000) دوو هەزارەوە وەک پرسی ئەکادیمی گەشەی زیاتریان بەخۆیەوە بینوە. دیپلۆماسییەتی کارەسات Disaster Diplomacy لێکۆڵینەوە لەوە دەکات کە چۆن و بۆچی چالاکییەکانی پەیوەست بە کارەسات (پێش کارەسات و دوای کارەسات) کاریگەرییان لەسەر ململانێ و هاریکارییە مرۆییەکان دەبێت، زۆرجار پێی دەوترێت پارادیپلۆماسی، پرۆتۆدیپلۆماسی و مایکرۆدیپلۆماسی[2]. ئەم فۆرمە لە دیپلۆماسییەت، خۆی دەبینێتەوە لە دەستپێشخەریی دیپلۆماسی و هاریکاری مرۆیی لە نێوان دوو دەوڵەت یاخود زیاتر لە دوای ڕوودانی کارساتە سروشتییەکان کە دەشێت کاریگەری لەسەر ڕێڕەوی پەیوەندییی دەرەکی و دیپلۆماسی بەجێ بهێڵێت. هەندێک لە توێژەران ئەم چەمکە وەک دیپلۆماسییەتی یارمەتی "Aid diplomacy" و یاخود دیپلۆماسییەتی مرۆیی Humanitarian

Diplomacy (HD) وێنا دەکەن کە ڕەگەزێکی سەرەکی ستراتیژییەتی دیپلۆماسییەتی گشتی و ئامرازێکی نەرمی پەرەپێدانی پەیوەندی دیپلۆماسین و وەک ڕەهەندێکی فرەلایەنە و هێزی نەرم لەرێگەیەوە برەو بە پتەوکردنی ئامانجەکانی سیاسەتی دەرەوەو نزیکبوونەوە لە چارەکردنی ناکۆکی و دوژمنایەتی سیاسی و هەنگاونان بەرەو پرۆسەی ئاشتی دەدرێت.

ئەم چالاکییە، بە دیپلۆماسییەتی نافەرمی کارەساتەکانیش " Informal Disaster Diplomacy" ناو دەبرێت کە نەک تەنها دیاردەو ڕووداوە سروشتییە خێراکانی وەک بوومەلەرزەو تەقینەوەو ئاگرکەوتنەوە لەخۆ دەگرێت، بەڵکوو پێناسەیەکی بەرفراوانی "کارەساتەکان"ی وەک وشکەساڵی، پەتا و ڤایرۆسەکان، "کارەساتی درێژخایەن"، کاریگەرییەکانی مەترسی وەک گۆڕانی کەشوهەواش دەگرێتەوە و زۆرجاریش لە ژێر ناونیشانی جیادا وەکو "دیپلۆماسی وشکەساڵی"، "دیپلۆماسی بوومەلەرزە"، "دیپلۆماسی تەندروستی"، "دیپلۆماسی تسونامی"، "دیپلۆماسی ڤاکسین" و "دیپلۆماسی گرکان" بەکاردەهێنرێن. بەشێکی توێژەران ئەم شێوە دیپلۆماسییە وەک فۆرمێکی دیپلۆماسییەتی گشتی (Public Diplomacy) یاخود دیپلۆماسی گەل وێنا دەکەن کە بریتییە لە هەر هەوڵێکی جۆراوجۆری حکومەت کە لەلایەن حکومەتەوە سپۆنسەر دەکرێت و ئامانج لێی پەیوەندیکردنە ڕاستەوخۆ لەگەڵ خەڵکی بیانی. دیپلۆماسی گشتی هەموو هەوڵە فەرمییەکان لەخۆدەگرێت بۆ قەناعەتپێکردنی کەرتە ئامانجدارەکان بە بۆچوونی بیانی بۆ پشتگیریکردن یان بەرگەگرتنی ئامانجە ستراتیژییەکانی حکومەت. هەندێکی تر لە سەرچاوەکان جیاوازی دەکەن لە نێوان سیاسەتی دیپلۆماسی مرۆیی لەگەڵ دیپلۆماسییەتی کارەساتەکان، چونکە سیاسەتی دیپلۆماسییەتی مرۆیی باسێکی ئیختیاری نییە و دەوڵەت و دامەزراوەکانی کۆمەڵگەی دەولی سەرپشک نین تیادا، بەڵکوو بەرپرسیاریەتێکە لەسەر دەوڵەتان

بەتایبەتی دامەزراوە نێودەوڵەتییەکانی پەیوەندیدار بە بەهانەوەچوونی مرۆیی و ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکان لە چوارچێوەی یاسای نێونەتەوەیی مرۆیی، بەڵام دیپلۆماسییەتی کارەسات بەرپرسیارییەتەکی مۆڕالیی پەیوەستە بە فەلسەفەی هیومانیزم.

١-١. دیپلۆماسییەتی کارەسات وەک پرسێکی زانستی

بابەتی دیپلۆماسییەتی کارەساتەکان وەک باسێکی نوێی گۆرەپانی زانستی سیاسی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان و سیاسەتی دەرەکی وێنا دەکرێت، لەم ساڵانەی دوایدا ئەم بوارە لە چوارچێوەی توێژینەوەو لێکۆڵینەوەی زانستی سەرنجی توێژەران و ئەکادیمیستیانی ڕاکێشاوە، لە دیارترین ئەو کارە زانستیانەی لەبارەی دیپلۆماسییەتی کارەسات ئەنجامدراون، توێژینەوەکەی پرۆفیسۆر ئیلان کالمن Ilan Kelman پسپۆری زانستی کارەسات و تەندروستی لە زانکۆی لەندەن لەژێر ناونیشانی: **دیپلۆماسی کارەسات:** (**Disaster Diplomacy: How Disasters Affect Peace and Conflict**) ئەم بەرهە وەڵامی چەند پرسیارێکی گرینگی ئەم بوارە دەداتەوە، لەوانە; ئایا لەدوای کارەساتەکان دەتوانین گریمانەی ئاشتی بکەین؟ ئایا هەڵوێست و خەمخۆری و کۆمەکە نێودەوڵەتییەکان دەتوانێت وڵاتانی ناکۆک یەکبخات؟ هەروەها توێژەر لەسەر ئەو پرسانە دەوستێت کە چۆن و بۆچی چالاکییەکانی پەیوەست بە کارەسات پرۆسەی ئاشتی لێناکەوێتەوەو بەستەڵەکی پەیوەندییەکان ناشکێنێت و گرێی ململانێکان ناکاتەوە. نووسەر چالاکییەکانی پەیوەست بە دیپلۆماسییەتی کارەسات بۆ دیپلۆماسییەتی پێش کارەسات و دوای کارەسات دابەش دەکات، دیپلۆماسییەتی پێش کارەسات خۆی لە چالاکییەکانی وەک خۆپاراستن و کەمکردنەوە، دیپلۆماسییەتی دوای کارەسات وەک وەڵامدانەوەی فریاگوزاری، فریاگوزاری مرۆیی و ئاوەدانکردنەوە دەبینێتەوە. ئەم پەرتووکە لە بنچینەدا لێکۆڵینەوە لە کەیسەکانی دیپلۆماسی

کارەساتەکان لە سەرانسەری جیهان دەکات. لەو کەیسانەش کە لە بارودۆخی سیاسی و کارەساتباردا کاریگەری لەسەر پەیوەندییە دەرەکیی و سیاسییەکانی دەوڵەتان جێهێشتووە، کارەساتی بومەلەرزە ی یۆنان و تورکیا تا دەگاتە گڕکان و زریانە گەرمەکان کە کاریگەرییان لەسەر ململانێی نێوان فلیپین و دەوڵەتان.

زۆرترین مشتومڕ دیپلۆماسییەتی کارەسات دا پرسی بەهانەوەچوونی دەوڵەتانی تۆتالیتاریزمە، دەوڵەتانی سیستەمی دیکتاتۆری لە کەیسە گرینگەکانی ئەم کتێبەن، لەوانە; کوبا و ئەمریکا و ئێران بۆرما، ئەمریکا و هیندستان لەگەڵ ئاماژەدان بەو ئارگۆمێنتانەی کە ئاماژە بە شکستی دیپلۆماسی کارەسات دەکەن وەک هۆکار و ئامرازی چارەسەرکردنی ناکۆکییەکان. لە هەمان کاتدا نووسەر کۆمەڵێک ئارگومێنت دەخاتەڕوو بۆ سەلماندنی کاریگەری پۆزەتیڤی دیپلۆماسییەتی کارەسات لەسەر پرۆسەی ئاشتی ئەگەر بۆ ماوەیەکی کورتخایەنیش بێت، بەتایبەتی لەو ڕووانگەیەی کە ئەم هەولانە دەبنە فاکتەری دانوستانی نهێنی نێوان لایەنە ناکۆکەکان لەڕووی پەیوەندی بازرگانی و کولتووری و نەهێشتنی دوژمنایەتی سیاسی. بەگشتی ناواخنی ئەم کتێبە لێکۆڵینەوەو لێوردبوونەوەیە لە ڕیشەی دیپلۆماسی کارەسات، پەرەسەندن و پێشکەوتن دیپلۆماسی کارەسات، گریمانە و پرسیاری توێژینەوە، بەڵگەی ئەزموونی: توێژینەوەی کەیس، شیکاری و شێوازەکانی دیپلۆماسی کارەسات، سەرکەوتنەکانی دیپلۆماسی کارەسات، شکستەکانی دیپلۆماسی کارەسات، داهاتووی دیپلۆماسی کارەسات[3].

تەوەری دووەم: کەیسەکانی دیپلۆماسییەتی کارەسات و زەمین لەرزە

دیپلۆماسییەتی کارەسات لەلایەن زۆرێک لە وڵاتان، وەک چەکێکی کاریگەری پەیوەندییە دەرەکییەکان و هێزی نەرم بەکاردەهێنرێت و دەرەنجامی ئەرێنی لێدەکەوێتەوە، لە بەرانبەردا

زۆرێک لەم هەوڵانە ئاسەواری ئیجابیان لێناکەوێتەوە، لەم تەوەرەیەدا ئاماژە چەند کەیسێکی تایبەت بە دیپلۆماسییەتی کارەسات و بومەلەرزە دەکەین.

٢- ١. کاریگەری دیپلۆماسییەتی بومەلەرزە لەسەر پەیوەندی نێوان تورکیا و یۆنان

یەکێک لە کەیسە هەرە دیارەکانی پەیوەست بە دیپلۆماسییەتی کارەسات و بومەلەرزە ، بریتییە لە کەیسی نێوان تورکیا و یۆنان **Greek–Turkish earthquake diplomacy**، بەو پێودانگەی ناکۆکی و ململانێی نێوان ئەم دوو وڵاتە مێژوویەکی دوور و درێژی هەیە، هەر لەسەردەمی ئیمپراتۆریەتیی بیزەنتی و سەلجوقییەکانەوە بۆ سەردەمی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و لەوێشەوە بۆ ناکۆکی لەسەر دەریای ئیجە تاوەکو کۆچی نایاسایی و ئاژاوەگێڕییەکانی ئەستەنبوڵ The Istanbul pogrom. بەڵام دوای ناکۆکی دەیان ساڵە، دیپلۆماسییەتی بومەلەرزە بوو بە فاکتەرێک کە ناکۆکی و ڕقوکینەی نێوان تورکیا و یۆنانی گۆڕانی بەسەردا بێت بۆ بەخشندەیی و کۆمەک و هاریکاری و هاوسۆزی، ئەمەش بەدیاریکراوی دوای ڕووداوی بومەلەرزە کەی تورکیا لە کاتژمێر ٣:٠٢ ی بەیانی لە ڕێکەوتی ١٧ی ئابی ١٩٩٩ کە ناوەندەکەی لە دەوری ناوچەی گۆلجوک و عارفییە لە ناوچەیەکانی شاری پیشەسازی ئیزمیت. زەمینلەرزەکەی ئیزمیت 7.6 لە پێوەری گەورەیی تۆمارکرد ئەمە جگە لەوەی ئیستەنبوڵ وەک گەورەترین شاری تورکیا ڕووبەڕووی زەرەر و زیانی گەورە بووەو بەهۆیەوە دەیان کەس گیانیان لەدەستدا. هەر چەند کاتژمێرێک دوای ڕووداوەکە، یۆنان وەک یەکەمین وڵاتی بیانی لەڕێگەی وەزیری دەرەوەی بەڵێنی هاریکاری و پشتیوانی بۆ تورکیا ڕاگەیاند هەموو دەزگاکانی ڕاگەیاندن و ئاینی و کۆمەڵگەی مەدەنی بۆ ئەم مەبەستە خستەگەڕ (تەنانەت هاوڵاتییەکی یۆنانی ئامادەیی خۆی نیشاندا تاوەکو کلیەی خۆی ببەخشێت بە هاوڵاتییەکی تورکی کە پێویستی پێبوو). ئەم هەڵوێستەی یۆنان

کاردانەوەی گشتی لێکەوتەوەو سەرنجی میدیا و دەزگاکانی دونیای بەلای خۆیدا ڕاکێشا بووە جێباسی مانشێتی ڕۆژنامە و میدیاکان لە ژێر ناونیشانی: "**کاتی هاوڕێیەتی**"، "**دەستی دۆستانە لە ڕۆژە ڕەشەکاندا**"، "**یارمەتی لە دراوسێکانەوە**" بەمەش مانشێتەکانی "**دراوسێ**"، "**هاوڕێی ڕاستەقینە**" شوێنی مانشێتەکانی ناکۆکی و ململانێ گرتەوەو لەسەر ئاستی فەرمی سەردانەکانی شاندەکانیان ئاسایی کرایەوە.

ئەم هەوڵە یپلۆماسییە بوو بە هۆکارێک کە تورکیا هەمان هەڵوێست بنوێنێت، کاتێک لە کەمتر لە مانگێک دوای کارەساتەکەی تورکیا، لەڕێکەوتی ٧ی ئەیلولی ١٩٩٩، کاتژمێر ٢:٥٦ خولەکی پاشنیوەڕۆ، بوومەلەرزەیەک بە گوڕی ٥.٩ پلە شاری ئەسینای بگرێتەوە، ئەم ڕووداوە وەک کارەساتێکی وێرانکەر وێنا کرا کە تێچوو و بارگرانییەکی زۆری خستەسەر یۆنان. بوومەلەرزەکە ناوەندێکی زۆر قووڵی هەبوو کە نزیک بوو لە ئەسینا، لەم کارەساتەدا ١٤٣ کەس گیانیان لەدەستداوە و زیاتر لە ١٢ هەزار کەسیش بریندار بوون. هەرچەندە ژمارەی ئەوانەی گیانیان لەدەستدا تاڕادەیەک کەم بوو، بەڵام زیانەکانی باڵەخانە و ژێرخانی هەندێک لە گەڕەکەکانی باکوور و ڕۆژئاوای شارەکەی بە تەواوی وێران کرد. وەک کاردانەوەیەک لەبەرانبەر هەڵوێستی یۆنان لە کارەساتەکەی تورکیا، ئەمجارەیان تورکیا لەڕێگەی لیژنەیەکی فەرمی لە وەزارەتی ناوەخۆ و دەرەوەو بەرپرسانی دیکە هاوکاریان گەیاندە یۆنان. ئەم کاریگەرییەی دیپلۆماسییەتی کارەساتەکان ڕێگەخۆشکەر بوو کە سەرۆک وەزیرانی یۆنان لە پەیوەندییەکانی لەگەڵ سەرۆکی تورکیا ئاسایی بکاتەوە لە دەرەنجامی بومەلەرزە و تسۆنامی دەریای ئیجە لە ساڵی ٢٠٢٠ و کەناراوەکانی ڕۆژئاوای تورکیا و بەتایبەت شاری ئیزمیر، حکومەتی یۆنانی وێڕای هاوخەمی و

دووپاتی گیانی هاریکاری و خزمەتگوزاری فریاکەوتنی کردەوە، تەنانەت پشتگیری وەرگرتنی تورکیای کرد لە نێو بارەگای یەکێتی ئەوروپا.

هەروەها لە ڕووداوی بومەلەرزە کوشندەکەی شاری کەهرامانمارەشی تورکیا بە پلەی ٧.٨ لەرێککەوتی ٦ی ڕەشەمێی ٢٠٢٣ (بومەلەرزە ی تورکیا-سوریا لە ساڵی ٢٠٢٣)، سەرەڕای گرژییە دیپلۆماسییە توندەکانی چەند مانگی ڕابردوو و هەڕەشەکانی ئەردۆگانی سەرۆکی تورکیا لەبارەی هێرشی سەربازی و داگیرکردنی دوورگەکانی یۆنان، بەڵام وەک یەکەمین هاوسۆزییەکی بەهێز و ئامادەگی یارمەتییە مرۆییەکان بۆ قوربانیان ناوچەکانی زیانلێکەوتوو بە شێوەیەکی فەرمی لەلایەن بەرپرسانی باڵای حکومەتەوە نیشاندا. هاریکاری و بەدەنگەوەهاتنی تیمەکانی یۆنان کاردانەوەی میدیای و سۆزی ڕایگشتی تورکیای بۆ یۆنانییەکان ڕاکێشە و هاوڵاتیانی تورک سوپاسگوزاری خۆیان بۆ هەڵویست و یارمەتییەکانی یۆنان نیشاندا. هەروەها لە ٩ی شوبات و لەگەڵ گەیشتنی بە کۆبوونەوەی ئەنجومەنی ئەوروپا لە برۆکسل، سەرۆک وەزیرانی یۆنان پێشنیاری کۆنفرانسی خێرخوازی بۆ تورکیا خستەڕوو تاوەکو لە ڕێگەیەوە سەرچاوەی دارایی زیاتر کۆبکرێتەوە بۆ یارمەتیدان و ئاوەدانکردنەوەی ناوچە زیانلێکەوتووەکان.

٢-٢. کەیسی ئەندەنووسیا و جەنگاوەرانی ناوچەی ئاتیشیا Insurgency in Aceh

یاخیبوونی ئاتیشیا یاخود جولانەوەی سەربەخۆیی ئاتیشیا- Free Aceh Movement، بزووتنەوەیەکە مەیلی دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆیان هەیە لە ناوچەی ئاتیشیا، ململانێی نێوان حکومەت ئەندەنووسیا و جولانەوەی ئاتیشیا لە نێوان ساڵانی ١٩٧٦ دەستپێکردوو و تاوەکو ساڵی ٢٠٠٥ بەردەوامی هەبووە، ئەم هەوڵانەی بزوتنەوەکە لەلایەن دەوڵەتی ئەندەنوسیا بە "ئاژاوەگێڕییەکانی ئاتیشیا" وەسف دەکرا، بەڵام لە دەرەنجامی تسونامی ئۆقیانووسی هیندی ساڵی

٢٠٠٤، لە بەندەری ئەندوسیا بۆمەلەرزەیەکی گەورە ڕوویدا، لە ماوەی چەند خولەکێکدا زیاتر لە ١٣٠ هەزار کەس گیانیان لەدەستدا، ئەو بومەلەرزەیە سریلانکاشی گرتەوەو زیاتر لە ٣٥ هەزار کەس بوونە قوربانی. یەک مانگ دوای بومەلەرزەکە ئەندەنووسیا و گروپی سەربازی ئاتیشیا دەستیان کرد بە گفتوگۆی ئاشتیانە و سەرەنجام لە (١٥ ی گەلاویژی ٢٠٠٥) ڕێککەوتنامەی ئاشتیانەیان Peace Deal لە هێلسنکی پایەختی فینلەندا واژۆکرد. تسونامی کانوونی دووەمی ٢٠٠٣ کە سوماترای باکووری لە ئەندەنوسیا وێران کرد، بووە هۆی دانوستان لە نێوان حکومەتی ئەندەنوسیا و بزووتنەوەی ئاتیشیا ئازاد، ئەم هەوڵە دیپلۆماسییە بە سەرکەوتوویی ململانێی و ناکۆکییەکی چەکداری درێژخایەنی ئەندەنووسیای چارەسەر کرد، هاوکات مارتی ئەهتیساریMartti Ahtisaari، سەرۆکی پێشووی فینلاندا و خاوەنی خەڵاتی نۆبڵ بۆ ئاشتی، ڕۆڵێکی حەتمی گێڕا لەم کەیسەدا گێرا. هەروەها لە کەیسی کارەساتەکانی بومەلەرزە ی هیندستان لە ساڵی ٢٠٠١ کە بوو بەفاکتەرێک دەوڵەتەکە پێداچوونەوە بە سیاسەتی ناوەخۆیی خۆیدا بکات، لە بەرانبەردا کارەساتی سروشتی و لافاوی ساڵی ٢٠٢٢ ی پاکستان بوو بە فاکتەرێک پەیوەندی سیاسی و دیپلۆماسی ئەم دوو وڵاتە ئاسایی ببێتەوە لە کاتێک بۆ ماوی چەندین ساڵ گرژی و ناکۆکی لە نێوانیاندا هەبوو.

٢- ٣. دیپلۆماسییەتی کارەسات و دەسەڵاتە تۆتالیتارییەکان

یەکێک لە ئالەنگارییە سەختەکانی بەردەم دیپلۆماسییەتی کارەسات، بوونی دەسەڵاتی تۆتالیتاریی و شەرە ناوخۆییەکانە، لەم جۆرە دەسەڵاتانەدا دیپلۆماسییەتی کارەسات و هاریکاری مرۆیی ڕۆڵ و کاریگەری ئیجابی لێناکەوێتەوە، بۆ نموونە لە **کەیسی سریلانکادا،** کاتێک شەڕی ناوخۆیی سریلانکا لەسەر دوورگەیەکی ڕوویدا، بەهۆی ئەوەی تامیلییەکان داوای جیابوونەوە و

درووستکردنی وڵاتێکی سەربەخۆ لەخاکی سریلانکا دەکرد. شەڕەکە لە ٢٣ی تەمووزی ١٩٨٣ لە دژی حکوومەتی ناوەندی کولومبو لەلایەن بەورەکانی تامیل دەستیپێکرد. دوای تسۆنامییەمەی ساڵی 2004 دۆخی سریلانکا و دەستپێکردنی دیپلۆماسییەتی هاریکاری مرۆیی نەک هەر بەرەو گۆڕانی ئیجابی نەچوو، بەڵکوو دۆخەکە ئاڵۆزتر و مەترسیداربوو. هەروەها بەهۆی ناکۆکی ئایدۆلۆژیا سیاسی ئەمریکا و کوبا کە مێژوویەکی دوور و درێژی هەیە، هەوڵە پیلۆماسییەکانی هاریکاری مرۆیی و کارەسات هیچ دەرەنجامێکی ئیجابی بەدوا خۆیەوە نەهێنا، بەتایبەتی دوای ئەو هەوڵانەی ئەمریکا بۆ بەهانەوەچوونی کوبا و ڕەتکردنەوەی لەلایەن ڤیدل کاسترۆ. زۆرجار فاکتەرە سیاسی و لۆجیستییەکان دەبنە هۆکاری ڕەتدکردنەوەی هاریکارییە مرۆییەکان و ڕێگەگرتن لە دیپلۆماسییەتی کارەسات، بۆ نموونە بومەلەرزە کەی ئێران لە (٢٦ ی بەفرانباری ٢٠٠٣) کە وەرگرتنی هاریکارییەکانی ئیسرائیلی وەک دەستێکەڵکردن لەگەڵ شەیتان وەسفکرد ئەمەش بەهۆی ناکۆکی قولی پێش جەنگ (stātus quō ante).

٢- ٤. دیپلۆماسییەتی کارەساتی تەندروستی (نەخۆشی و ڤایرۆس)

بوارێکی دیکەی دیپلۆماسییەتی کارەسات هەیە کە پێی دەگوترێت دیپلۆماسییەتی نەخۆشییە تەندروستییەکانی وەک (ڤایرۆس و پەتا)، زۆرجار پەنا بردنەبەر ئەم دیپلۆماسییەتە بەر لە ڕوودان و تەشەنەکردنی ڕووداوەکانە (پری دیزاستەر) یاخود چالاکی بەر لە نەخۆشییەکان، وەکو هاریکارییە مرۆییەکان لە کاتی جەنگی ناوەخۆیی (ئەفغانسان، سیرالیۆن، صۆماڵ، باشووری سودان، لایبریا)، ئەم هەوڵە دیپلۆماسییە لەکاتی بوونی نەخۆشی تەندروستی کاریگەری دەبێت لەسەر ڕاگرتنی شەڕە نێوخۆییەکان بۆ ڕاگرتنی ئاگربەست، بەڵام ئاگربەستەکان کورت مەودان و تەنها بۆ ڕەخساندنی کەشێکی لەبارە بۆ چارەسەرکردنی نەخۆشەکان بە نموونە

دیپلۆماسییەتی ڤاکسین دوای چارەسەر لەرێگەی رێکخراوە مرۆییەکان ئەوا دۆخەکە دەگەڕایەوە حاڵەتی پێش دەستپێکردنی دیپلۆماسییەت، بەو واتەیە دیپلۆماسییەتی ڤاکسین تەنها کاریگەری لەسەر ماوەی چارەسەری نەخۆشەکان دروست دەکرد نەوەک بونیادنانی ئاشتی[3].

٢- ٥. کارەساتی سروشتی، "چەک"ی دیپلۆماسیەتی ژاپۆن

ژاپۆن یەکێکە لەو وڵاتانەی گرنگییەکی زۆر بە دیپلۆماسییەتی کارەسات دەدات و وەک چەکێکی دیپلۆماسی ئەم وزە مرۆیی و ئابوورییە بەکاردێنێت، بۆ ئەم مەبەستەش چەندین دەزگای فەرمیی تەرخانکردووە بۆ سوود وەرگرتن لەم سیاسەتی دیپلۆماسی لە کاتی ڕوودانی کارەساتەکان، تەنانەت بۆ بە دامەزراوەیکردنی دیپلۆماسییەتی کارەسات، ژاپۆن یەکێکە لەو وڵاتانەی لە ساڵی ١٩٨٧ یاسای تایبەتی بۆ ئەم مەبەستە دەرکردووە کە بریتییە لە یاسای "ناردنی تیمی فریاگوزاری کارەسات"، ئەم یاسایە لە ساڵی ١٩٩٢ هەموارکرایەوە و ڕێگەی بە FAD دا بەشداری لە ئۆپەراسیۆنە نێودەوڵەتییەکانی هاوکاریدا بکات. تواناکانی دەستیۆەردانی FAD پەیوەندی بە یارمەتی پزیشکی، گواستنەوەی یارمەتی یان قوربانییەکان و دابینکردنی ئاوی پاککراوە لە ناوچە زیانلێکەوتووەکاندا هەیە. بۆ نموونە لە مانگی یەکی ساڵی ٢٠١٠، ژاپۆن پشتیوانی ئاسمانی و گواستنەوەی یارمەتی پزیشکی پێشکەش بە هایتی کرد کە دوچاری بومەلەرزە یەکی وێرانکەر بووەوە.

ئەم ئۆپەراسیۆنە گەورەترین ئەرکی سەربازی ژاپۆن بوو لە دەرەوەی وڵات لە دوای جەنگی جیهانی دووەمەوە. لەڕاستیدا گەورەترین ئۆپەراسیۆن دەگەڕێتەوە بۆ ساڵانی ٢٠٠٤-٢٠٠٥. هێزی ئاسمانی ئەمریکا (٩٢٥) کارمەندی جێگیر کردبوو بۆ یارمەتیدانی هەوڵەکانی فریاگوزاری دوای بوومەلەرزە و تسونامی لە مانگی کانوونی دووەمی ٢٠٠٤ لە کەنارەکانی سوماترا لە

ئەندەنوسیا کە بەشێکی زۆری کەناراوەکانی زەریای هیندی وێران کرد. هەروەها بەپێی داتاکانی دەزگای بەرگری ژاپۆن بۆ ساڵی ٢٠١٢، لە نێوان تشرینی دووەمی ١٩٩٨ تا ئازاری ٢٠١١، چەندین ئۆپەراسیۆنی مرۆیی بە ماوە و قەبارەی جیاواز لەلایەن هێزەکانی SDF پێشکەش بە ناوچە جیاوازەکانی جیهان (هندۆراس، تورکیا، پاکستان...) کراون. بۆ نموونە لە کارەساتە سروشتییەکانی فلیپین، یابان پەلەی کرد لە بەکارهێنانی هێزی نەرمی چەکی دیپلۆماسی بۆ هێشتنەوەی قورسایی و پاراستنی سنوورەکانی بەمەش پێشبرکێی لەگەڵ چین و ئەمریکا دەکرد لە کاتێکدا فلیپین هاوپەیمانی ستراتیژی ئەمریکایە لە ئاسایە و لەڕووی جوگرافییەوە لە ژاپۆن نزیکە و هاوبەشێکی ستراتیژی گرنگە.

بەشێوەیەکی گشتی بۆ تۆکیۆ، "دیپلۆماسی کارەسات" یارمەتیدەرە بۆ بەهێزکردنی هاوکارییە سەربازییەکانی لە ئاسیا، لە ساڵی ٢٠٠١ تا ٢٠١١ ئەم دیپلۆماسییە زیرەکانە نزیکەی ٥٥ ملیار دۆلاری وەک یارمەتیدانی دوای کارەساتەکان دابین کردووە، بۆیە کارەساتە سروشتیەکان دەتوانن بە شێوەیەکی پارادۆکسیکال پێگەی نێودەوڵەتی و سەربازی ژاپۆن لە ناوچەکەدا توندتر بکەنەوە، هەروەک چۆن کارەساتی فۆکۆشیمای ساڵی ٢٠١١ هاوپەیمانی ئەمنی لەگەڵ ئەمریکا بەهێزتر کرد[4].

تەوەری سێهەم: کورد و دیپلۆماسییەتی کارەسات

دوا بەدوای کارەساتی بومەلەرزە ویرانکارییەکەی تورکیا و سوریا لەڕێکەوتی ٦ی شوباتی ٢٠٢٣ کە بەهۆیەوە زیاتر لە (٢١) هەزار کەس گیانیان لەدەستدا و هەزاران کەسی دیکەش بریندار بوون و جگە لە وێرانبوونی باڵەخانەو ژێرخان و ئاوارەبوونی خەڵک. ئەم ڕووداوە سروشتییە بووە هۆی ئازارێکی دەستەجعی و خەمێکی قوڵ لەنێو کوردانی هەر چوار پارچەدا

(بەو پێودانگەی ناوچە زیانپێكەوتووەكان زۆرینەیان لە ناوچەكانی كوردنشین بوون). چەند ڕۆژێك دوای ئەم ڕووداوە، نووسەر و سیاسەتمەداری ئەمریكی دەیڤد فلیپ (David L. Phillips) خاوەنی كتێبی (بەهاری كوردی) و یەكێك لە دۆستەكانی دۆزی كورد و بەڕێوەبەری پرۆگرامی بنیاتنانی ئاشتی و مافەكانی مرۆڤ لە زانكۆی كۆلۆمبیا، هەروەها لە سەردەمی ئیدارەی كلینتۆن، بۆش و ئۆباما وەك شارەزای كاروباری دەرەوە و ڕاوێژكاری باڵای وەزارەتی دەرەوەی ئەمریكا كاری كردووە، وتارێكی بە ناونیشانی; **"دەكرێت دیپلۆماسییەتی بومەلەرزە هاوكاربێت لە ئاسایكردنەوەی پەیوەندییەكانی توركیا و كورد"** بلاوكردەوە. نووسەر لە وتارەكەیدا تیشك دەخاتەسەر ڕۆڵی دیپلۆماسییەتی بومەلەرزە وەك دەرفەتێك بۆ پرۆسەی ئاشتیی لە نێوان توركیا و گروپە كوردییەكاندا كە دەیان ساڵە لە ناكۆكی و ململانێ و جەنگدان، بۆ گەیشتنە بە پرۆسەی ئاشتیازیش، نێوەندگیری ئەمریكا بە هەوڵێكی گرنگ دەزانێت و پێی وایە كە ئەمریكا دەتوانێت ڕۆڵێكی گرینگ بگێڕێت لە دەستپێكردنی قۆناغێكی نوێی پەیوەندییەكانی توركیا و كورد و گۆڕینی سیاسەتی نێوخۆیی لە شەڕی چەكدارییەوە بەرەو بنیاتنانی ئاشتی. نووسەر لە وتارەكەیدا فۆكەس دەخاتەسەر كێشەی كورد لە باكوور و ڕۆژئاوا بەتایبەتی لەو ڕوانگەیەی كە پارتی كرێكارانی كوردستان لە هەشتاكانی سەدەی ڕابردووەوە ململانێی مافی سیاسی و كولتووری كوردانی باكووری توركیا دەكات، لە دەئەنجامی ئەو ململانێیەش تاوەكو ئێستا زیاتر لە ٤٠ هەزار كەس گیانیان لەدەستداوە. سەرەڕای هەوڵەكانی نێوەندگیری نێودەوڵەتی، توركیا پێداگیرە بە چارەسەری سەربازی بۆ پرسی كورد.

جگە لە ناكۆكیی سیاسی لەگەڵ كوردانی باشووری ڕۆژهەڵاتی توركیا، هاوكات سەربازانی توركیا ڕەوانەی سوریا كراون بۆ بەرەنگاربوونەوەی هێزە كوردییەكانی ڕۆژئاوا، ئەم

لەشکرکێشەیەش کاریگەری لەسەر پەیوەندی تورکیا و ئەمریکا جێهێشتووە، چونکە کوردانی ڕۆژئاڤا هاوپەیمانی سەرەکی ئەمریکان لە هاوپەیمانییەکی فرەنەتەوەیی بۆ شکستپێهێنانی داعش. هەروەک چۆن هەریەکە (Papandreou and Cem) ڕووداوی بومەلەرزەکانی ساڵی ١٩٩٩یان بەکارهێنا بۆ ڕێکخستنەوەی پەیوەندییەکانی تورکیا و یۆنان، ئەوا دەکرێت بومەلەرزەکەی تورکیا و سوریا ببێت بە دەرفەتێک بۆ دووبارە چاوخشاندنەوەی ئەردۆگان و دەسەڵاتی سیاسی تورکیا بە پەیوەندییەکانی تورکیا لەگەڵ کوردانی باکوورو ڕۆژئاڤا و دەستپێشخەرییەکی نوێی ئاشتی، دەبێتە کارتێکی نوێی ئەردۆگان لە کاتی بەڕێوەچوونی هەڵبژاردنە نیشتمانییەکانی تورکیا لە مانگی ئایاردا. بۆیە نووسەر بە پێویستی دەزانێت کە ئەمریکا نێردراوێکی تایبەت بۆ ئاوەدانکردنەوەی تورکیا و بنیاتنانی ئاشتی ناوچەیی دەستنیشان بکات و لەگەڵ یەکێتی ئەوروپا و دامەزراوە داراییە نێودەوڵەتییەکان کار بکەن بۆ بانگهێشتکردنی کۆنفرانسی کۆمەکە مرۆییەکان و تێچووە ماددییەکانی ئاوەدانکردنەوەی ناوچە وێرانەبووەکانی بومەلەرزەی تورکیا بە مەرجێک دەستپێشخەرییەکە ببێتە هۆکارێک بۆ ئاسایکردنەوەی گفتوگۆی ئاشتی نێوان نوێنەرانی کورد لە باکوور و هاوکات ئەم هەوڵە دیپلۆماسییە کوردانی ڕۆژئاڤاش بگرێتەوە کە ئەردۆگان بە تیرۆرست ناویان دەبات، بەتایبەتش لەو ڕوانگەیەی کە پێگەی تورکیا لەسەر مێزی نێودەوڵەتی هەم لەڕووی دیموکراسییەت و هەمیش وەک هێزێکی ئابووری بەهۆی ململانێ و ستەمکردن لە کورد سنووردار کراوە، لەم نێوەندەشدا ئەمریکا دەتوانێت بەشداری بێت لە بەرەوپێشچوونەکانی تورکیا بە بەکارهێنانی هێڵی دیپلۆماسی و ئابووریی خۆی لە پێناو بونیادنانەوەی ئاشتی لە دوای ئەم کارەساتە سروشتییە. بەم جۆرەش، بومەلەرزەکەی تورکیا دەرفەتێکی مێژوویی بۆ تورکیا دەڕەخسێنێت کە هەڵوێستی یسیاسی خۆی بگۆڕێت و پێداچوونەوە بە سیاسەتەکانی بکات[5].

هەرچی پەیوەندارە بە هەرێمی کوردستان، لەسەر ئاستی حکومەتی هەرێم و لە کۆبوونەوەی ٨ ی ڕەشەمێی ٢٠٢٣ ی ئەنجوومەنی وەزیراندا، وێڕای سەرەخۆشی و هاوخەمی هەرێمی کوردستان بۆ کەس و کار و بنەماڵەی قوربانیانی بومەلەرزە ی هەردوو وڵاتی تورکیا و سوریا، ئەوەیان دووپاتکردەوە کە هەرێمی کوردستان بە پێی توانای خۆی هەموو هاوکاری و یارمەتییەکی پێویست پێشکەشی زیانلێکەوتووانی ئەم کارەساتە دەکات، بۆ ئەم مەبەستەش، بڕیاری ڕەوانەکردنی کاروانی فریاگوزاری و هاوکاری هەرێم بۆ تورکیا و باکووری کوردستان درا، لەگەڵ گرتنەبەری ڕێکاری پێویست بۆ ناردنی کاروانی فریاگوزاری بۆ ناوچە زیانلێکەوتووەکانی سوریا و ڕۆژئاڤا. لەمبارەیەوە، ئەنجومەنی وەزیران بڕیاریدا، کەمپینێکی بەرفراوانی گەیاندنی هاوکاری و کۆکردنەوەی کۆمەک بۆ زیانلێکەوتووانی کارەساتەکە ڕابگەیەنێت و پارێزگار و سەرپەرشتیاری ئیدارە سەربەخۆکان ڕاسپێردران کە ڕێکاری پێویست بگرنەبەر.

هاوکات ڕۆژی سێشەممە (٢٠٢٣/٢/١٤) ، سەرۆکی هەرێمی کوردستان، بۆ دەربڕینی هاوخەمی و هاوسۆزیی خەڵکی هەرێمی کوردستان و بەسەرکردنەوەی زیانلێکەوتووانی بومەلەرزە کەی شەشی مانگی شوبات، سەردانی تورکیا کرد. ئەمە وێڕای ئەوەی پارتە سیاسییەکان لەڕێگەی ڕێکخراو و دامەرزاوەکانیانەوە هەڵمەتی کۆکردنەوەی کۆمەک و هاریکاری زیانلێکەوتووانیان ڕاگەیاند. ئەمە بوو بە فاکتەرێک کە (داود ئۆغلۆ) سەرۆک وەزیرانی پێشووی تورکیا و سەرۆکی پارتی ئایندەی تورکیا لە تویتێکدا ڕەخنەی لە وەزیری دەرەوەی تورکیا گرت بەوەی سوپاسگوزاریان بۆ هاوکارییەکانی کورد درنەبڕی، لە کاتێکدا سوپاسی تیمەکانی هاریکاری نەتەوەکانی دیکەیان کرد، لە تویتەکەیدا (داود ئۆغلۆ) دەنووسێت: برا کوردەکان "سوپاس" ، با سوپاسی برا کوردەکانمان بکەین کە وەزیری دەرەوەی پشتگوێی خستن، ئەم هەڵوێستە ڕۆڵی

دیپلۆماسییەتی کارەساتە لە گۆڕینی ئاراستەی بیرکردنەوەی سیاسییەکان و ڕایگشتی و میدیا دەردەخات کە دەکرێت دەرگابەرەو پەیوەندی فراوانتر بکاتەوە، بەڵام بۆ ئەوەی هەرێمی کوردستان سوود لە دیپلۆماسییەتی بومەلەرزە و کارەسات وەربگرێت، پێویست دەکات هەموو هەوڵەکانی کۆمەک و هاریکاری یەکبخرێن لە ژێر ناوی هەرێمی کوردستانەوە وەک کارتێکی دیپلۆماسی و هێزی نەرم، سوود لەم وزە مرۆیی و ئابوورییە وەربگیرێت، بەتایبەتی لە بەرانبەر کێشەکانی نێوان تورکیا و هەرێمی کوردستان و تۆپبارانکردنی ناوچەکانی سنووری هەرێمی کوردستان، چونکە دیپلۆماسی وەک سیاسەتی بەڕێوەبردنی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان لە ڕێگەی دانوستان "**الأخذ والعطاء**" کارێکی دامەزراوەیی فەرمییە وەک ئامرازی جێبەجێکاری سیاسەتی دەرەوە، مامەڵە لەگەڵ هەر سێ ڕەهەندی (سیاسی، ئابووری، و کولتووری) دەکات و کاریگەری دەبێت لەسەر گۆڕین و پێداچوونەوە بە هەڵوێست و سیاسەتی دەرەکی.

دەرئەنجام

<u>دەرەنجامەکانی ئەم لێکۆڵینەوەیە لە چەند خاڵێکدا کورت دەکەینەوە:</u>

- کاری دیپلۆماسی شێوازو ئامرازی جۆراجۆری لەخۆ دەگرێت، دیپلۆماسییەتی کارەسات وەکو دیپلۆماسییەتی گشتی و هێزی نەرم کاریگەری هەیە لەسەر سیاسەتی دەرەکی و پەرەپێدانی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان.
- بە گوێرەی ئەزموونی کەیسەکانی دیپلۆماسییەتی کارەسات، گریمانەی ئەوەی دەکرێت کە هەوڵەکانی هاریکاری مرۆیی و بەهاناوەچوونی قوربانیان کاریگەری دەبێت لەسەر پرۆسەی ئاشتی لە نێوان وڵاتانی ناکۆک، نموونەی سەرکەوتووش کەیسی بومەلەرزە ی

نێوان تورکیا و یۆنان لە ساڵی ١٩٩٩، تسونامی کانوونی دووەمی ٢٠٠٣ باکووری ئەندەنوسیا کە بە سەرکەوتوویی جەنگ و ململانێی درێژخایەنی چارەسەرکرد.

- بەگوێرەی هەندێک لە توێژینەوە زانستییەکان، زۆرێک لە کەیس و نموونەی چالاکییەکانی پەیوەست بە دیپلۆماسییەتی کارەسات نەبوونەتە فاکتەری دەستپێشخەری دیپلۆماسی نوێ. بەڵکوو چالاکییەکانی پەیوەست بە دیپلۆماسییەتی کارەسات دەتوانن وەک کاتالیستێک بۆ هەوڵە دیپلۆماسییەکانی پێشتر، پەیوەندییە کولتوورییەکان، دانوستانە دیپلۆماسییە نافەرمیەکان و نهێنییەکان، کارلێککردن لە ڕێکخراوە فرەلایەنەکاندا، پەیوەندییە بازرگانییەکان، گەشەپێدانی بازرگانی و ئابووری پەرەپێبدەن.
- ژاپۆن یەکێکە لەو وڵاتانەی سەرکەوتووانە وەک چەکێکی دیپلۆماسی سوود لە دیپلۆماسییەتی کارەسات وەردەگرێت و لەڕێگەی یاساوە پرسەکەی بە یاسایی کردووەو دەرەنجامی ئەرێنی لێکەوتۆتەوە.
- دەشێت کارەساتی بومەلەرزە ی تورکیا و سوریا وەک دەرفەتێک وێنا بکرێت بۆ گۆڕینی ئاراستەی سیاسەتی تورکیا بەرانبەر کورد بەتایبەت ئەگەر هەوڵێکی نێوەندگیری وەک ئەمریکا ڕۆڵی ئاشتی بگرێت. سەبارەت بە هەرێمی کوردستانش، ئەگەرچی پرسی ئەزموونی دیپلۆماسییەتی کارەسات پرسێکی نوێیە، بەڵام بۆ ئەوەی وەک کارتێکی دیپلۆماسی سوودی لێوەربگیردرێت، پێویست دەکات ئەم سەرمایە مرۆیی و ئابوورییە بە دامەزراوەیی بکرێت و وەک هێزی نەرم بۆ پاراستنی بەرژەوەندییە باڵاکانی هەرێمی کوردستان بخرێتەگەر، بە پێچەوانەوە هەرجۆرە هەوڵێکی کەسی و حیزبی بە تەنها، دەبێتەهۆی ئەوەی کە ئەم هێزە نەرمە کاریگەری ئیجابی لێنەکەوێتەوە.

سەرچاوەکان

1- د. عصام عبدالشافي، " **دبلوماسية الكوارث: العطاء لمن يستحق**"، الجزيرة، 2023/2/12.

2- Ilan Kelman, JC Gaillard, Martina Klimesova, “**Disaster Diplomacy for Asia and the Middle East”,** The Middle East Institute (MEI). June 16, 2016.

3- Ilan Kelman**” Catastrophe and conflict: Disaster diplomacy’s foreign policy implications”,** Institute for Risk & Disaster Reduction and Institute for Global Health, University College London, London, U.K. Norwegian Institute of International Affairs, Oslo, Norway, 4 February 2016.

4- Edouard Pflimlin, **“Les catastrophes naturelles, « arme » de la diplomatie japonaise »,** L’IRIS, 20 novembre 2013.

5- David L. Phillips, ‘**Earthquake diplomacy’ can help ease relations between Turkey and Kurdish groups**” Boston Globe Media Partners, LLC, ebruary 10, 2023.

6- Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "**Public diplomacy**". Encyclopedia Britannica, 8 Mar. 2022, https://www.britannica.com/topic/public-diplomacy. Accessed 22 February 2023.